

**ДОЛАЮЧИ УЯВНІ КОРДОНИ: ВІДГУКИ УЧАСНИЦЬ ВОРКШОПУ
«IMAGINARY BORDERLANDS: 'OTHERING' AND
'DOMESTIC OTHERS' ON POST-SOVIET FRONTIERS»**

Наприкінці червня у Києві відбувся другий міжнародний міждисциплінарний воркшоп для молодих вчених «Imaginary Borderlands: 'Othering' and 'Domestic Others' on Post-Soviet Frontiers» (Уявне пограниччя: «іншування» та «свої інші» на пострадянських фронтах). Захід було проведено Центром прикладної антропології та Науково-дослідним інститутом українознавства за підтримки Представництва Фонду імені Гайнріха Бюлля в Україні та Робочої групи з вивчення релігії у регіоні Причорномор'я разом із Центром управління і культури у Європі Університету Ст. Галлена, Швейцарія. Захід об'єднав науковців, що займаються проблемами «іншування» на пострадянському просторі загалом та в Україні зокрема.

Нижче наведено відгуки дослідниць, які взяли участь у цьому науковому заході.

«Мені пощастило відвідати воркшоп «Уявне пограниччя» вже вдруге. Як і минулого року, цей захід виявився інтенсивним, плідним і дуже корисним у плані професійного спілкування. У два дні воркшопу організаторкам вдалося вмістити чотири панелі з трьома презентаціями досліджень молодих науковців та три теоретичні лекції, які становили високу наукову цінність.

Тема цього року – «Уявне пограниччя: «іншування» та «свої інші» на пострадянських фронтах» – захочувала до більш конкретного та глибокого погляду на символічні, соціально сконструйовані

внутрішні кордони та практику «іншування» в пострадянських суспільствах. Це питання не так часто ставиться перед академічною спільнотою, але має високу соціальну та політичну значимість, особливо нині, у бурхливі часи в геополітичній реальності.

Аспект цієї теми, що стосується практики «іншування» в міському контексті, був порушений на панелі «Гетеротопія та місто: «інші» простори у пострадянських містах». Увагу було зосереджено на таких містах, як Одеса, Дніпро, Харків, Київ та Берлін, що стали прикладами просторового та символічного творення «своїх інших».

Панель, в якій я презентувала власні дослідження, мала назву «Невидимі кордони та уявні інші в посткомуністичній ієрархії знань». Доповідачі цієї панелі торкнулися дуже цікавої та надзвичайно важливої проблеми ієрархії знань та політики «іншування» в соціальній та академічній сферах. Робота панелі проходила під головуванням Олени Соболевої. Панель об'єднала три доповіді: «Репрезентації українських пограничних спільнот на Шенгенському кордоні: роль неформальності у розрізненні «іншого» Матея Бутко, моя доповідь «Активізм та громадянська залученість як поняття «іншості» в прикордонному регіоні» та «Поза національними державами: Захід, пострадянські держави та ієрархії знань» Ігнація Юзвяка.

Спільною точкою між трьома презентаціями був дисбаланс – не тільки практичний, а й втілений у сфері

продукування знань на кордонах символічного Сходу та Заходу.

За активною участю зацікавленої аудиторії, учасників панелі та дискусанта, професора Юлії Сороки з Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, відбулася цікава дискусія про поняття, кордони, ієрархії знань та продукування знань у постсоціалістичній гуманітаристиці.

Ще одне цікаве питання про процеси конструювання ідентичності напередодні розпаду СРСР та в часи становлення нових національних держав розглядалося на панелі «Конструюючи нові ідентичності, переглядаючи радянські тягарі: від Центральної Азії до Східної Європи». Панель була присвячена дослідженню цієї проблематики в історичній ретроспективі: від кінця 1980-х років до сьогодення.

Остання панель «Свої інші» в конфліктних дискурсах української кризи (2014–2018)» стосувалася поточної ситуації в Україні з перспективи дослідження кордонів, фронтів та взаємодії з «своїми іншими» з урахуванням військового конфлікту та очікуваних реформ.

«Воркшоп «Уявне пограниччя» є прикладом міждисциплінарної наукової конференції, які все частіше проводяться в Україні. Всі ми живемо в тій чи іншій мірі у пограниччі, і більшість з них є уявними. Як долати ці реальні та/чи уявні кордони? Чому це завжди розмова про «себе», навіть якщо вона про «іншого»?

Коли йдеться про ситуацію пограниччя, мені одразу згадується книга Сергія Жадана «Ворошиловград», яка була визнана Українською службою ВВС

Доповідачі пролили світло на ситуацію з внутрішньо переміщеними особами (IDP-s), становище ЛГБТК-спільноти, а також військову літературу про Донбас.

Три основні теоретичні лекції професорів Томаша Зарицького (Варшавський університет), Диніла Пушпалала (Університет Тохоку) та Матійса Пелкманса (Лондонська школа економіки) спонукали до роздумів про нові перспективи студій з пограниччя.

Окрім великої академічної цінності воркшопу, варто відзначити, що організаторами було проведено чудову роботу з нетворкінгу. Інтенсивна, але не перевантажена програма сприяла неформальному спілкуванню та обміну досвідом між учасниками, що є дуже важливим для будь-якої академічної події.

Насамкінець зазначу, що дуже сподіваюсь на продовження цієї надихаючої ініціативи та на майбутню співпрацю з організаторами!»

Юстина Шиманська – аспірантка Інституту етнології та культурної антропології Варшавського університету

(British Broadcasting Corporation) «Найкращою книгою десятиліття» в 2014 році. «Ворошиловград» належить до категорії літератури, яку важко екранізувати, адже йдеться про відчуття і пам'ять, про зміну ставлень героя, який від того, хто хоче чим швидше поїхати «звідси», перетворюється у того, хто хоче залишитися «тут», адже розуміє, що «тут» він – «свій». Жадан блискуче описав 1990-ті роки, ситуацію переходу, минуле, яке не відпускає, і майбутнє, яке не приходить, словом, «життя у пограниччі». Оскільки

пограниччя відноситься радше до категорії уявного, ніж реального, його важче вловити. При цьому досвід «іншого» не зводиться лише до аналізу уявлень і ставлень, які виникають в результаті перебування по різні сторони державного кордону, але і тих розділень, які виникають у суспільстві (т. зв. «внутрішні інші»).

Панель «Гетеротопія та місто: «інші» простори в пострадянських містах», у якій я брала участь, об'єднала два українських та німецький міські сюжети. Кожна з доповідей вартує окремого обговорення, тому я лише зосереджуся на тих моментах, які важливі у контексті осмислення тематики семінару. Доповідь Дагмар Задразілової «Уявні кордони в Берліні: архітектура, політика та «інший» була присвячена Берліну та його досвіду розділення. Десятиліття після об'єднання Німеччини берлінський кейс продовжує інтригувати науковців, а фрагменти знаменитої стіни є предметом культурного та політичного експорту німецької держави, будучи водночас символом сепарації і об'єднання. Стіна «помандрувала» світом: її частини, наприклад, можна побачити поруч з посольством Німеччини у Києві або ж в експозиції Президентської бібліотеки-музею Джона Ф. Кеннеді в Бостоні.

Дагмар Задразілова підкреслювала, що хоча Берлінська стіна зникла 25 років тому, такі феномени, як «стіна в голові» та «остальгія», не зникли і досі проявляються у міському просторі. Пам'ять про минуле (чи то у складі ФРН, чи то у НДР) впливає на ставлення та оцінку об'єктів в міському просторі, який залишається розділеним, як і пам'ять. Так, мешканці східної частини Берліна загалом не підтримали рішення зберегти аеропорт

Tempelhof, який західні союзники використовували для доставки продовольства під час блокади міста в 1948–1949 роках радянською стороною. Натомість мешканці західної частини міста бажали зберегти цей об'єкт саме з огляду на його повоєнне минуле.

Також дослідниця ставить питання, що, власне, формує ідентичність мешканця Берліна та загалом Німеччини сьогодні. Адже з огляду на міграційну кризу Європа знову стає перед викликом у визначенні «себе/свого» та «іншого» не меншою мірою, ніж коли змінювалися державні кордони в ХХ ст.

В Україні також є чимало прикладів розділення і «вибудовування кордонів», які стають видимими чи то шляхом встановлення барикад, чи намаганням означити «свій» простір через об'єкти меморіалізації. Дар'я Анцибор у своїй доповіді «Пульсація свого та чужого простору на Майдані: кордони Революції Гідності на ментальній мапі Києва» дослідила процес розділення між протестувальниками та урядовими силами під час Революції Гідності. У ході масових протестів зими 2013–2014 років кордони Майдану не раз змінювалися, відповідно змінювалося і означення «свого/безпечного» простору.

На Майдані відбулися чотири великі протестні акції, але зараз візуально і в смисловому плані Революція Гідності домінує у просторі Майдану. Крім опису процесу поступової радикалізації протесту, Дар'я аналізує, як протест змінював простір у символічному та фізичному вимірах. Дослідниця заглибилася в опис подій, у те, як був організований і функціонував табір, водночас залишаючи відкритими важливі питання, пов'язані з уявленнями про «своїх»

та «інших». Так, під час обговорення постало питання про те, за якими ознаками визначали «своїх» і як формувався простір довіри.

Моя ж доповідь – «Всередині України: політика пам'яті та ставлення до історії в Одесі, Дніпрі та Харкові» – була зосереджена на окремих аспектах колективної пам'яті мешканців Одеси, Харкова та Дніпра та її зв'язку з політикою пам'яті місцевих еліт. Основним питанням було те, як мешканці цих міст інтерпретують події минулого, що визначають як важливе. Доповідь підважує твердження про особливий характер цих міст, але водночас і актуалізує питання про те, що ми визначаємо як «українське». І саме в цьому контексті виступають уявлення про прикордонний (у найширшому значенні) характер цих міст, який знову ж є більш уявним, ніж реальним.

Питання ідентичності в Україні, і не тільки мешканців згаданих міст, є

надзвичайно складним. Будь-яка спроба дати визначення нашої хується на суперечності та неточності. Помітно, що події 2014 року вплинули на інтерпретацію подій минулого та означення «свого» та «іншого», зокрема у міському просторі. Відбулися зміни в текстурі міста: радянські символи та пам'ятники Леніну були демонтовані у Харкові та Дніпрі, натомість з'явилися пам'ятники, які увічнюють загиблих під час Революції Гідності та війни на сході України.

Такі наукові заходи дають можливість вийти на вищий рівень узагальнення і критичної академічної рефлексії, уникнути вузької концентрації на національному та побачити низку актуальних проблем з міждисциплінарних ракурсів».

Олександра Гайдай – кандидатка історичних наук, наукова співробітниця Музею історії міста Києва

Воркшоп «Уявне пограниччя» є прикладом міждисциплінарної наукової конференції, які все частіше проводяться в Україні. Всі ми живемо в тій чи іншій мірі у пограниччі, і більшість з них є уявними.